

Зайцева М. О.
Національний університет «Юридична академія України
імені Я. Мудрого»

АГРЕСИВНА МОВЛЕННЄВА ПОВЕДІНКА З ТОЧКИ ЗОРУ ЇЇ СКЛАДНИКІВ

У статті автор розглядає феномен мовленнєвої агресії, а також виокремлює засоби, які створюють агресивну мовленнєву поведінку. Для встановлення цих засобів необхідно враховувати екстралінгвістичні складники: інтенція і мотивація адресанта, умови ситуації, жести, інтонація мовця. Саме ці складники перетворюють нейтральні мовні засоби на експресивні та марковані.

Матеріалом для дослідження слугували текст промови президента США Б. Обама та тексти його відповідей на конференції під час форуму АТЕС.

Ключові слова: мовленнєва агресія, інтенція, екстралінгвістичні складники, мовленнєва поведінка, мотивація, марковані засоби.

Постановка проблеми. Небачене зростання ролі інформації в житті суспільства ще здавна передбачалося деякими вченими. Так, наприклад, О. Шпенглер в роботі «Сутінки Європи» писав: Найближчим часом три або чотири світових газети будуть направляти думки місцевих газет, та за їх допомогою — волю народу. Все буде вирішуватися невеликою кількістю людей, які контролюватимуть ці газети, імена яких, мабуть, будуть невідомими, але величезна маса політиків другого рангу, риторів і трибунів, депутатів та журналістів, місцевих представників будуть підтримувати серед верств суспільства ілюзію народного самовизначення». Для того, щоб створити таку ілюзію, треба володіти певними методами комунікативного впливу. Наразі над вдосконаленням методів працюють представники різних наукових галузей — психологи, лінгвісти, соціологи, політологи, оскільки той, хто краще володіє цією «комунікативною зброєю», може маніпулювати свідомістю адресата зокрема і суспільства в цілому. Слід також відмітити, що популярності набувають не стільки аргументованість та ввічливість, скільки агресивність. Тут доречним буде згадати, наприклад, В. Жириновського, Н. Саркозі, С. Кургіняна. Навіть якщо вони висловлюють спірні думки, їх цікаво слухати. Про таку зацікавленість свідчать їхні рейтинги.

Все вищесказане зумовило, на наш погляд, актуальність обраної теми.

Таким чином, предметом дослідження є феномен мовленнєвої агресії. З огляду на це, мета роботи полягає у встановленні факторів, які створюють мовленнєву агресію. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання: простежити розвиток терміну «мовленнєва агресія», виокремити складники мовленнєвої агресії.

Матеріалом для дослідження слугували текст промови Б. Обама на конференції під час проведення форуму АТЕС, а також тексти його відповідей на запитання представників преси.

Звертаючись до попередніх досліджень, насамперед проаналізуємо сам термін «мовленнєва агресія». Існують різні визначення мовленнєвої агресії, а саме:

- «форма мовленнєвої поведінки, яка націлена на образу або умисне заподіяння шкоди людині, групі людей, організації або суспільству в цілому» [1, с. 96].
- «сфера мовленнєвої поведінки, яка мотивована агресивним станом мовця» [3, с. 22].

– «використання мовних засобів для вираження неприязні, ворожнечі, манера мовлення, що ображає самолюбство людини або її гідність» [10, с. 340].

Тобто поняття «агресія» передбачає насамперед зло навмисну поведінку. Мовленнєва агресія – це такий мовленнєвий вплив на адресата, метою якого є дискредитація або образа останнього. Отже, основними критеріями, які визначають мовленнєву агресію є образа та дискредитація. Психологи зазначають, що агресія має місце, якщо результатом її є будь-які негативні наслідки [2, с. 29].

Ю. Щербініна висловлює думку, що «кваліфікувати будь-яке висловлювання з точки зору наявності в ньому агресії можна лише тоді, коли ми знаємо контекст мовленнєвої ситуації, тобто ми можемо проаналізувати умови спілкування: місце, час, діючі особи, їхній намір, відносини між собою». Дослідниця вважає, що можна казати про мовленнєву агресію, коли адресант має негативний комунікативний намір, негативні емоції і відповідні репліки [12, с. 11].

Все це стосується насамперед традиційної моделі агресивної мовленнєвої поведінки. Але ж розробка комунікативної концепції в лінгвістиці зумовила розширення меж традиційної моделі. Результатом такого розширення стало виникнення нової галузі – мовленнєзнавства. Ця нова галузь охоплює не лише такі аспекти, як про що йде мова, хто і як говорить, і яким чином реалізується мовленнєвий вплив адресанта на адресата, а й чому, з якою метою і кому говорять, як трактується це повідомлення адресатом, в якій ситуації здійснюється акт говоріння і розуміння, яким чином цей акт корелює з цінностями міжкультурної комунікації, аспектами екстра-, пара- й етнолінгвістики, проксемики тощо [7, с. 57 – 58]. Тобто мова йдеться про так звану розширену комунікативну модель.

Р. Потапова, В. Потапов, Г. Почепцов відносять до такої моделі наступні складники: мотивація й інтенція, ситуативно- імплікативна маркованість, нейроповедінкова програма, реалізація цих програм і контроль за їх виконанням, реалізація жестів. Вони враховують також канал передачі повідомлення, прийом повідомлення адресатом, первісна обробка мовленнєвого сигналу, передкатегорійне розрізнювання слухових та зорових образів, розпізнавання лінгвістичних образів, інтегративна інтерпретація адресатом інформації, мотивації, інтенції та над- завдання адресанта [7; 8].

Наведемо декілька прикладів для того, щоб проілюструвати сказане :

President Obama : as I have said, as the world's largest economy; When I came into office, the world was divided ; We now have a situation where the world is united; And because of our diplomacy and our efforts, we have the strongest sanctions on Iran; So we are in a much stronger position now than we were two or three years ago; It is contrary to America's traditions; It is contrary to our ideals; If we want to lead around the world; It is in America's interests to see China succeed ; That is particularly important for an advanced economy like ours; We have got the best workers in the world, the best universities, the best entrepreneurs, the best free market /Б. Обама/.

В висловлюваннях президента Б. Обама немає жодного слова, яке б мало негативну забарвленість. Всі слова в наведених прикладах є нейтральними або навіть належать до книжкової лексики. Незважаючи на цей факт, не можна віднести мовленнєву поведінку мовця до нейтральної або суто офіційної. Іntenція адресанта чітко полягає в тому, щоб, по-перше, змусити адресата повірити, що Америка є світовим лідером з найкращою економікою, найкращими працівниками і таке інше. Про це свідчать найвищий ступінь прикметників: *the strongest, the best, largest; порівняльні звопому : like ours, stronger position than we were; відбір дієслів : to lead around the world, to help lead the way, to increase our trade, the progress we have made, to be firm in insisting*

/Б. Обама/.

По-друге, оратор намагається змусити адресата ставитись до Сполучених Штатів як до країни, яка встає проти світового зла, твердо і наполегливо руйнує це зло за допомогою своїх соратників. На перший план виходять не мовні засоби, а намір мовця. Саме інтенція «перетворює» ці нейтральні мовні засоби на емотивні та експресивно забарвлені. Сприяють такому перетворенню й інші екстралінгвістичні фактори: інтонація оратора, його поведінка, жести, міміка. Мовні засоби стали маркованими завдяки загальному контексту. І стали містити приховану або імпліцитну агресію. Традиційна модель, безумовно, є неефективною, оскільки оратор не має наміру образити адресата, але бажання першого полягають в тому, щоб заповнити останнього в гегемонії своєї держави будь-якими методами, що й призводить до імпліцитної мовленнєвої агресії. Слід також враховувати фактор аудиторії. Якщо б промова слухалася громадянами США, вона не була б кваліфікована як агресивна.

Аналізуючи різні класифікації видів мовленнєвої агресії, зупинимось на наступних.

Так, А. Міхальська виокремлює слабкі та сильні форми, беручи до уваги ступінь прояву такої агресії. До слабких форм вона відносить прихований докір та непряме осудження, до сильних – лайку, експресивно висловлений прямий осуд. Також дослідниця бере за основу кількість учасників ситуації, і в такому випадку з'являється в класифікації такі елементи, як масова форма мовленнєвої агресії; якщо основою є ставлення до учасника ситуації, то – перехідну й неперехідну форми [6].

Деякі дослідники, наприклад, О. Бикова та А. Бас розподіляють агресію на активну й пасивну, пряму й непряму. Активна пряма мовленнєва агресія – це паплюження особи за допомогою образливих слів, висловлювання погроз, деструктивних побажань на адресу цієї особи, заклик до агресивних дій. Активна непряма мовленнєва агресія – поширення злісного наклепу або пліток про особу. Пасивна пряма мовленнєва агресія – відмова розмовляти з особою, відповідати на її запитання. Пасивна непряма мовленнєва агресія – відмова надати певні пояснення, демонстративне мовчання [4].

У деяких лінгвістів зустрічаємо схожі класифікації. Так, Т. Рабенко розподіляє мовленнєву агресію на пряму і непряму, а М. Мартиненко – на відкриту й приховану. Прикладами прямої агресії, за класифікацією Т. Рабенка, «ти — телепень», а непрямої – «серіали дивляться лише телепні» [9, с. 141].

М. Мартиненко пише, що «автор відкрито висловлює свою оцінку. Така оцінка є категоричною і має емоційну забарвленість» [5, с. 81].

На жаль, жодна з класифікацій не враховує такий тип мовленнєвої агресії, яка була проаналізована на прикладі промов Б. Обама.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, наразі вже не достатньо використовувати традиційну модель для аналізу агресивної мовленнєвої поведінки, оскільки вона враховує не всі фактори такої поведінки. З наведених прикладів ясно, що іноді для того, щоб назвати мовленнєву поведінку агресивною, необхідно залучати такі екстралінгвістичні складники, як інтенція і мотивація адресанта, умови ситуації, в рамках якої відбувається мовленнєвий акт, прийом повідомлення адресатом, реалізація жестів, інтонація адресанта. Самі ці складники «маркують» нейтральну лексику, перетворюють її на експресивну. В нашому випадку можна казати про сукупність як немовних, екстралінгвістичних, так і мовних засобів, ситуативно маркованих. Вони разом створюють агресивний мовленнєвий акт. Оскільки політичний дискурс, комунікативні технології швидко розвиваються і потребують нових методів, то обрана тема є перспективною і заслуговує на подальше дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Быкова О. Н. Языковое манипулирование //Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. – Красноярск: Изд-во Красноярского гос. ун-та, 1999. – Вып. 1 (8). – С. 99 – 103.
2. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб.: Питер, 2001.
3. Енина Л. В. Катарктический характер речевой агрессии в сверхтексте лозунгов и источники ее смягчения//Вопросы стилистики. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1999. – Вып. 28. – С. 222 – 231.
4. Завьялова О. Н. Речевая (языковая, вербальная) агрессия//Культура рус. речи: Энциклопедический словарь-справочник. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 562 – 564.
5. Мартыненко Н. Г. Оценка в журналистском тексте//Язык и власть: Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2003. – С. 80 – 87.
6. Михальская А. К. Русский Сократ: Учеб. Пособие для студентов гуманитарных факультетов. – М.: Наука, 1996. – 300 с.
7. Потапова Р. К., Потапов В. В. От классической фонологии к современному речеведению// Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 2003. – №1. – С. 56 – 65.
8. Почепцов Г. Г. Информационные войны. – М.: Рефл-Бук, 2000. – 256 с.
9. Рабенко Т. Г. Концептуальная модель вербальной агрессии//Филологический сборник. – Кемерово: Комплекс «Графика», 2002. – Вып. 2. – С. 138 – 142.
10. Трошева Т. Б. Речевая агрессия//Стилистический энциклопедический словарь рус. яз. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 340 – 343.
11. Шпенглер О. Закат Европы. – М.: Просвещение, 1993. – 244 с.
12. Щербинина Ю В. Русский язык. Речевая агрессия и пути ее преодоления: Учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 195с.
13. Obama B. News Conference by President Obama//<http://obama-speech.org/>.

Зайцева М.А. Агрессивное речевое поведение с точки зрения его составляющих.

В статье автор рассматривает феномен речевой агрессии, а также выделяет средства, создающие агрессивное речевое поведение. Для определения таких средств необходимо учитывать прежде всего экстралингвистические факторы: намерение, мотивация адресанта, условия ситуации, жесты, интонация говорящего. Именно указанные факторы преобразуют нейтральные языковые средства в экспрессивные и маркированные.

Материалом исследования стал текст выступления президента США Б. Обамы и его ответы на конференции во время форума АТЕС.

Ключевые слова: речевая агрессия, намерение, экстралингвистические факторы, речевое поведение, мотивация, маркированные средства.

Zaitseva M.A. Aggressive speech behavior in terms of its components.

In this article the author examines the phenomenon of speech aggression, and singles out factors creating an aggressive speech behavior. In order to define them extralinguistic factors should be taken into consideration: intention, motivation of the addresser, the conditions of the situation, gestures, tone of the speaker. It is these factors that convert the neutral language resources into expressive and marked.

The material of the study was the text of the speech of U.S. President Barrack Obama and his answers at the conference during the APEC forum.

Keywords: speech aggression, intent, extralinguistic factors, verbal behavior, motivation, marked means.